

ПОЕТИЧНІ ТВОРИ БОГДАНА ЛЕПКОГО З ЕЛЕМЕНТАМИ САКРАЛЬНОГО (АСПЕКТ ФОРМИ)

Роман Пазюк. Поетичні твори Богдана Лепкого з елементами сакрального (аспект форми).

Майже всі вірші з наскрізною сакральною темою мають ямбічну будову, рідше Б. Лепкий вдається до трискладовиків (амфібрахій), лише один раз у сатиричному творі – до тонічного логаяда-дольника. Найчастіше використовував катрени зі схемами римуванням АВАВ та аВаВ.

Ключові слова: Б. Лепкий, вірші, сакральне, метрика, строфіка.

Роман Пазюк. Поэтические произведения Богдана Лепкого с элементами сакрального (аспект формы).

Почти все стихи со сквозной сакральной темой имеют ямбическое строение, реже Б. Лепкий прибегает к трехсложным метрам (амфибрахий), один раз в сатирическом произведении – к тоническому логаяду-дольнику. Чаще всего использовал катрены с рифмовкой АВАВ и аВаВ.

Ключевые слова: Б. Лепкий, стихи, сакральное, метрика, строфика.

Roman Paziuk. Bogdan Lepky's poetical works with elements of the sacral (aspect of the form).

Almost all the verses with a cross-cutting theme of sacral had iambic structure, less B. Lepky used a three-part meters (amphibrach), only once in a satirical poem he applied a form of accentual verse. Usually he used quatrain with rhyme schemes АВАВ and аВаВ.

Key words: B. Lepky, poetry, sacral, metric, strophic.

Богдан Лепкий жив і творив у складну і драматичну епоху. Зазнаючи постійних утисків влади за вільнодумство, йому часто доводилось боротися за виживання, заробляючи на крихту хліба щоденною тяжкою працею. Можливо, саме це стало причиною витворення надзвичайно багатогранної особистості, адже свій талант Б. Лепкий реалізував у найрізноманітніших сферах людської діяльності. Він увійшов у золотий фонд української культури як видатний поет, прозаїк, педагог, критик, історик літератури, видавець, перекладач, редактор, художник, публіцист та активний громадський діяч. Цю багатогранність людського таланту високо оцінив М. Голубець, який зазначав: „Ідеальна рівновага думки, слова і чину, такт і почуття міри, поклали нестерте тавро на все, що було ознаменоване іменем Богдана Лепкого”. [1, с. 8]. Проте найбільше його ім'я все-таки асоціюють з українським красним письменством, і особливо – з поетичним словом. На думку видавця і упорядника творів Б. Лепкого професора М. Ільницького, „саме поезія якнайповніше розкриває особливості вдачі письменника, допомагає глибше збагнути його творчість” [3, с. 242].

Богдан Лепкий вступив на поетичну стежку ще наприкінці ХІХ століття і творив по 40-і роки ХХ століття, особливу активність проявивши у 1900–1920-х роках. Його перу належить кількості віршованих творів. За цим показником Б. Лепкий поступається лише І. Франку. І перші кроки як поет він робив не без впливу Каменяра, стосунки з яким високо цінував (особливо на ранньому етапі творчості). Можливо, саме впливом останнього можна пояснити помітну „прихильність” Б. Лепкого до класичного, силабо-тонічного вірша, який посідає домінуючі позиції на всіх етапах поетичної творчості, причому їх частка з кожним десятиліттям збільшувалася.

Традиційно вважають, що Б. Лепкий передусім майстер інтимної та громадянської лірики. Його твори наскрізь пронизані ідеями кохання, краси, туги, жалю, патріотизму та ін. Тим не менш, не варто забувати, що Б. Лепкий був сином греко-католицького священика і виховувався в глибоко релігійній сім'ї. Варто зазначити, що не лише батько письменника був церковним діячем, а й дідусь по материній лінії – о. Михайло Глібовицький, – який безпосередньо брав участь у вихованні малого Богдана. Саме дідусь, як згадує письменник, познайомив його з постаттю видатного М. Шашкевича, який, до слова, теж був священиком. Захоплення творчістю о. Маркіяна згодом лягло в основу цілого циклу віршів „Для ідеї”.

Все це не могло не вплинути на формування світогляду Б. Лепкого. Результат – практично в 95 % його поезій наявні елементи сакрального. Здебільшого вони виявляються одним словом, або словосполученням: *душа, Бог (Боже), Господи, Пречиста, Ісусе, білий (чорний, облізлий) хрест, церковні дзвони, мов рай, воскресіння, гріх, домовина, трумна, Псалтир* та ін. За кількістю та

частотою вживання простежується абсолютне домінування концепту „душа”. Його функціонування у ліриці Б. Лепкого детально проаналізувала М. Скаб у статті „Сакральні концепти у творах письменників діаспори” [11]. Дещо менше фіксуємо творів, у яких тема сакрального розкривається цілим віршорядком: *За Каїна пекельний чин* [5, с. 92], *Мов на Голгофі я писав закони* [6, с. 197], *До раю стежечка вузька веде* [5, с. 110], *Ми свого Лазаря добудемо з могили* [6, с. 176], *Похоронна пісня в'ється* [5, с. 48] та ін. Чимало віршів мають у своїй структурі відповідні тематичні вставки у вигляді 2-3 рядків: *Не сон, а привид це Єзекіля, / Диявольський танець гріха й божевілля* [5, с. 120]; *Він гордий, ніби грецький бог, / Мов наш забутий Ладо* [6, с. 297]; *І смерті ніч, й життя зірниця – / Усе в моїй душі міститься* [6, с. 44] та ін. Нерідко Б. Лепкий вводив цілу строфу, а то й кілька строф сакрального змісту у свої поезії. Наприклад, у вірші „Наука” [6, с. 179178] у перших трьох катренах зображено молитву малого хлопчика перед іконами у хаті, а в наступних чотиривіршах автор розповідає читачеві, як батько виховує в синові любов до Вітчизни і свого народу.

Однак найбільший інтерес для нас становлять поезії Б. Лепкого, у яких тема сакрального є наскрізною. Статистичний аналіз їх форми дає змогу зафіксувати тенденції використання поетом конкретних віршових розмірів, рим і строф залежно від змісту його творів.

Принагідні судження про форму поетичних творів Б. Лепкого подані у праці М. Климишина „Лірика Богдана Лепкого: Спроба нової оцінки” [4], та у наших статтях „Віршування Богдана Лепкого першого періоду творчості (90-і роки ХІХ ст.)” [9], „Віршування Богдана Лепкого першого десятиліття ХХ віку (краківський період)” [2], „Особливості строфіки та римування в поетичних творах Богдана Лепкого першого десятиліття ХХ сторіччя” [10], „Версифікація Б. Лепкого 1910-1919 років (метрика та ритміка)” [8]. Однак у всіх зазначених джерелах вірші із сакральною тематикою проаналізовано в контексті усєї лірики поета і не дають чіткого уявлення про специфіку версифікації Б. Лепкого в річищі конкретної теми.

Зосередимося на формі сакральної поезії.

Більшість віршів із наскрізною сакральною темою написані ямбом (83 %), улюбленим метром Б. Лепкого. Найпродуктивнішим ямбічним розміром є п'ятистоповик (33 %). Ним укладено вірші „3 кадильніць срібних дим снується” [6, с. 41], „Коли б не віра” [5, с. 110], „В задушний день” [5, с. 72], „Прийдуть задушні дні” [6, с. 71], „О Христе, Христе!” [5, с. 138], „Я примір вам даю. Мене судьба так била...” [6, с. 196–197].

У віршах „3 кадильніць срібних дим снується” і „В задушний день” ритм Я5⁴ Б. Лепкий розбавляє непослідовним вкрапленням Я6. Наведемо приклад:

<i>Сама-одна, посеред стін святині,</i>	Я5
<i>Не молиться, в іконі топить зір.</i>	Я5
<i>А на іконі трави, квіти сині,</i>	Я5
<i>І мати божжа клякла при дитині –</i>	Я5
<i>Здалека видно пасмо гір</i> [6, с. 41].	Я6

Часто Б. Лепкий вдається і до використання чотиристоповика (27 %). Цей розмір фіксуємо у 5 поезіях: „Різдво” [5, с. 199], „3 дзвіниці сумно дзвонять дзвони...” [6, с. 150–151], „Не трать надії (4)” [6, с. 292–294], „Перед храмом” [5, с. 94], „Поганий день. То дощ, то сніг...” [6, с. 320]. Наведемо приклад:

<i>Поганий день. То дощ, то сніг,</i>	Я4
<i>І вітер, що тручає з ніг.</i>	Я4
<i>Алея на цвинтарі Похід:</i>	Я4
<i>Дві хоругви, і хрест, і дід</i> [6, с. 320].	Я4

3-поміж різностоповиків домінує Я4343. Ним укладено три вірші: „Ах, де ж?” [6, с. 146–147], „Сповідь землі” [6, с. 166–169], „Вечірній дзвін, вечірній дзвін” [6, с. 43–45]:

<i>Вечірній дзвін, вечірній дзвін</i>	Я4
<i>Лунає за горою.</i>	Я3
<i>Добру поклін, а злу – проклін,</i>	Я4
<i>І вічний мир – з собою</i> [6, с. 43].	Я3

⁴ Використовуємо такі умовні позначення: Я – ямб, Я5 – п'ятистоповий ямб, Ярз – ямб різностоповий, Амф – амфібрахій, Дк – дольник.

Інші схеми Ярз представлені по одному зразкові: Я2323 „На Голгофу” [6, с. 325], Я43443 „Голос надії” [6, с. 148-149], Я33331 „Зневажений наш храм” [5, с. 156]. Наведемо строфу з останнього вірша:

<i>Зневажений наш храм,</i>	ЯЗ
<i>Зруйнований наш дім,</i>	ЯЗ
<i>Одно осталося нам,</i>	ЯЗ
<i>Одно на світі цім –</i>	ЯЗ
<i>Це Віра!</i>	Я1

Малопродуктивним розміром є й Ябц, яким укладено лише 1 твір: „Коли умру і в тихім гробі ляжу...” [6, с. 135]. Це невеликий 8-рядковий твір, який розпочинається 5-стоповим рядком, решта – Я 6. Усі рядки містять чоловічу цезуру після 6-го складу:

<i>Коли умру і в тихім гробі ляжу,</i>	υυυυυυ υυυυυ
<i>Щоб безконечний сон в бездонній пільмі снити,</i>	υυυυυυ υυυυυυ
<i>Остануться пісні, ті будуть говорити</i>	υυυυυυ υυυυυυ
<i>Об тім, чого тепер нікому я не скажу</i> [6, с. 135].	υυυυυυ υυυυυυ

Із трискладових розмірів фіксуємо лише Амф3. Цей метр Б. Лепкий застосував у двох віршах: „В церкві” [6, с. 220–221] та „Як засяють зірки”:

<i>Як засяють зірки на Свят-вечір,</i>	Амф 3
<i>Понесися, колядко, простором,</i>	Амф 3
<i>Як веселої вістки предтеча –</i>	Амф 3
<i>Над землею, що стогне під горем</i> [5, с. 23].	Амф 3

У вірші „Боже наш!” поєднуються Амф 3 (перших 9 рядків) та Я4343 (4 катрени) що утворює поліметричну композицію:

<i>Сніє пиєниця у полі,</i>	Амф 3
<i>Пташка бугає на волі,</i>	Амф 3
<i>І шумить ліс на горбі, –</i>	Амф 3
<i>Як не молитись тобі?</i>	Амф 3

<i>Гукає дзвін, недільний дзвін:</i>	Я4343
<i>Бам-бам! Бам-бам! Бам-бам!</i>	Я4343
<i>Чуєш? Неначе кличе він:</i>	Я4343
<i>Спішіть у Божий храм</i> [5, с. 132].	Я4343

У поезії „Ми Господа не кличем в бій” [5, с. 131] простежується намагання Б. Лепкого створити пісенну силабічну логоедичну конструкцію. Однак кількість складів у відповідних рядках кожної із строф не узгоджено, що надає творові форми тонічного логоеду зі схемою 3331. Розмір цього вірша – Дк 3331.

Вірш „Коляда” – силабічний зі схемою 8,6,8,6. Таку форму Б. Лепкий обрав невипадково. Поезія має яскраво виражений сатиричний характер. В українській літературі здавна існувала традиція писати сатиру силабічним віршем. Її зафіксував С. Руданський і в часи Б. Лепкого вона ще була актуальною.

<i>Покидайте, люди нині</i>	8
<i>Різдвянії мрії,</i>	6
<i>Бо нема їх в Палестині,</i>	8
<i>Ані в Большевії.</i>	6

<i>Що там Різдво і Коляда,</i>	8
<i>Що Йордан!... Це фарса!</i>	6
<i>Для нас зоря віфлеємська, –</i>	8
<i>Де „капітал” Маркса.</i>	6

<i>Він нам радість, він надія,</i>	8
<i>Він нас порятує!</i>	6
<i>Так чого ж ти печалишся,</i>	8
<i>Душе моя, всує?</i>	6

<i>Не ті часи. Ми новий лад</i>	8
<i>Заведемо у світі.</i>	6
<i>Усі будуть ходять голі</i>	8
<i>І взимі, і вліті.</i>	6
<i>А щоби різниць не було</i>	8
<i>Між хлопом і паном,</i>	6
<i>Ми всіх рівно, без розбору</i>	8
<i>Закуєм в кайдани.</i>	6
<i>І не буде Різдва у нас,</i>	8
<i>Ані Великодня,</i>	6
<i>Лиш світ цілий, як пустиня,</i>	8
<i>Душа, як безодня [5, с. 52–53].</i>	6

Строфіка та римування. Лише два твори із наскрізною сакральною темою – астролічні. Це вірші „Коли умру і в тихім гробі ляжу...” та „Різдво”. Решта поезій – строфічні (92 %).

Найчастіше Б. Лепкий звертався до катренів. Така будова притаманна 50 % строфічних творів. У них він апробував 5 різноманітних схем римування. Здебільшого поет застосовував перехресний спосіб: у 81,1 % від усіх чотиривіршових поезій. Найпродуктивнішою є схема із чергуванням лише жіночих рим – АВАВ⁵ (4 вірші, 36 % від усіх катренних творів) та схема, де чергуються чоловічі і жіночі закінчення аВаВ (4 вірші, 36%), значно рідше (по одному зразку) – трапляються катренні твори зі схемами хххх, ааbb та аВВа. Наведемо зразок вірша з холостою римою:

<i>Голгофа, хрест,</i>	x
<i>Страшні, криваві сни...</i>	b
<i>Товпа реве:</i>	x
<i>„Розгни! Розгни! Розгни!” [6, с. 325].</i>	b

Другою за поширенням строфою є п’ятивірш. Частка творів із такою структурою становить 13 %. Кожен із творів має оригінальну риму: AbAAb („З кадилиць срібних дим снується”) [6, с. 47], aВааВ („Голос надії”) [6, с. 148–149], ababX („Зневажений наш храм”) [5, с. 156]. В останній схемі холоста жіноча клаузула необхідна авторові для виокремлення трьох ключових слів „Це Віра!”, „Надію!”, „Любов...” із загальної структури вірша.

<i>Сторожені списи,</i>	a
<i>Поцерблені мечі,</i>	b
<i>Що серцю ти даси</i>	b
<i>І що даси душі?</i>	a
<i>Надію!</i> [5, с. 156].	X

Шестивіршова строфа представлена лише в одному творі – „Не трать надії (4)” [6, с. 293–294] зі схемою римування aaBVCC.

Цікаву риму фіксуємо у вірші „В задушний день” (АВАВАВССDDC), укладеному двома десятивіршами:

<i>І ти вберися в чорний одяг жалю,</i>	A
<i>В тяжкий сирітський стрій і, як годиться,</i>	B
<i>За серпанком жалібного воалю</i>	A
<i>Сховай свої веселі, ясні лиця,</i>	B
<i>Зроби вінок з калини, як з коралю,</i>	A
<i>І з барвінкового, дрібного листя</i>	B
<i>Та з галузок, усе зелених, руги –</i>	C
<i>І серед тихої осінньої діброви</i>	D
<i>На гробі нашої колишньої любови</i>	D
<i>Зложи його словами: „Так мало бути” [5, с. 72].</i>	C

Поезія „О Христе, Христе” нерівнострофічна. Вона складається із 15-рядкової строфи та катрена.

⁵ Використовуємо такі умовні позначення: А, В, С, D, Е – жіночі рими; а, b – чоловічі рими; Х, х – холості клаузули (жіноча і чоловіча відповідно).

Усі рими – чоловічі, схема – aabb. Схожу будову фіксуємо і у творі „Коли б не віра” – восьмивірш та катрен (aBaB). В обох випадках катрени відокремлені не лише графічно, а й інтонаційно.

Один твір має тверду строфічну форму – сонет. Це вірш „Я примір вам даю. Мене судьба так біла...”. Тут поет застосував класичну схему – ABBA ABBA CDD CEE:

Я примір вам даю Мене судьба так біла, A
Як молот б'є залізо на ковалі, B
Як у огні гартують силу сталі, B
Отак вона мене у злиднях насталила. A

Велика духа людського єсть сила. A
Він, як скала, здіймаєсь понад фалі, B
Як гураган, летить все далі, далі, B
Як хмара, легкі розпинає крила. A

Нема для нього ні стриму, ні впину, C
Зігнилий воздух громом він ворушить, D
Він скали оре, ріки, моря сушить, D

Та лиш в недолі, в тривоги годину C
Женить від нього зневіри потвору, E
Най не паде, лиш най летить все вгору! [6, с. 296–294]. D

Отже, Б. Лепкий активно розробляв тему сакрального у своїй ліричній творчості. Переважна більшість творів об'єднана мотивами туги, переживання, розчарування та щирої віри в надприродні вищі сили.

Майже всі вірші мають ямбічну будову, рідше Б. Лепкий вдається до трискладовиків (Амф), лише один раз у сатиричному творі – до тонічного логаета-дольника. Найчастіше використовував катрени Я5 зі схемами римуванням АВАВ та аВаВ.

Література

1. Богдан Лепкий : 1872 – 1941 : збірник у пошану пам'яті поета / за ред. Є. Ю. Пеленського. – Краків; Львів : Українське видавництво, 1943. – 87 с.
2. Бунчук Б. Віршування Богдана Лепкого першого десятиліття ХХ віку (краківський період) / Б. Бунчук, Р. Пазюк // TeKa Komisji Polsko-Ukraińskich Związków Kulturowych / redaktor tomu Ihor Nabytowycz – Lublin : Oddział PAN w Lublinie, 2011. – Vol. VI : Poetyka Tekstu literackiego. – С. 172–182.
3. Ільницький М. Найпопулярніша постать на галицькому ґрунті / М. Ільницький // Українське слово : у 3-х т. – К., 1994. – Т. I. – С. 241–250.
4. Климишин М. Лірика Богдана Лепкого. Спроба нової оцінки / М. Климишин. – Тернопіль, 2003. – 152 с.
5. Лепкий Б. Вибрані твори : у 2-х т. / упоряд. та передм. Н. Білик, Н. Гавдиди; прим. Н. Білик. – К. : Смолоскип, 2011. – Т. I. – 606 с.
6. Лепкий Б. Під Різдво : зб. різдвяних і новорічних поезій / упоряд. д-р Р. Смик. – Тернопіль : Лілея, 1993. – 78 с.
7. Лепкий Б. С. Твори : у 2-х т. / упоряд., авт. передм. та приміт. М. М. Ільницький. – К. : Дніпро, 1991. – Т. I : Поезія. Оповідання і нариси. Історичні повісті. – 862 с.
8. Пазюк Р. Версифікація Б. Лепкого 1910-1919 років (метрика та ритміка) / Р. Пазюк // Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича : зб. наук. праць / наук. ред. Бунчук Б. І. – Чернівці : Рута, 2013. – Вип. : 661–662 : Слов'янська філологія. – С. 42 – 50.
9. Пазюк Р. Віршування Богдана Лепкого першого періоду творчості (90-і роки ХІХ ст.) / Р. Пазюк // Філологічні трактати. – Суми : Сумський державний університет, 2013. – Том 5. – № 3. – С. 164–173.
10. Пазюк Р. Особливості строфіки та римування в поетичних творах Богдана Лепкого першого десятиліття ХХ сторіччя / Р. Пазюк // Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича : зб. наук. праць / наук. ред. Бунчук Б.І. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2012. – Вип. 585–586 : Слов'янська філологія. – С. 119–124.
11. Скаб М. Сакральні концепти у творах письменників діаспори / М. Скаб // TeKa Komisji Polsko-Ukraińskich Związków Kulturowych. – Lublin : Oddział PAN w Lublinie, 2010. – vol. V. – С. 142–150.